

Peter Widell & Ulf Dalvad Berthelsen (udg.)
11. Møde om Udforskningen af Dansk Sprog
Århus 2006

VISSE VRANGFORESTILLINGER OM ORDET ”SPROG” – ELLER HVORDAN VOR BRUG AF ORDET ”SPROG” FORHINDRER VI FORSTÅR^(note)

Af Jesper Hermann (Københavns Universitet)

“... hvad det virkelig er, der foregaar i eller foretages af de talende og hørende Mennesker.” (Jespersen 1905)

Abstrakt

Når vi taler almindeligt om *sprog* som ’en ting’ eller som ’en struktur’, så bruger vi i virkeligheden det Gilbert Ryle døbte ”systematisk misvisende udtryk”. For (alt sprogligt) findes altid så at sige påklistret med usynlige adresser, både på dig der lige nu læser dette og på mig der har skrevet det. Og hvis en tredje læste dig over skulderen, ville også han have en adresse. Dem alle kender vi i princippet, og vi ved hvad de er. Men vi er tilbøjelige til at se hen over de konkrete personer som er på banen. Hver gang vi derfor forstår og handler ud fra noget sprogligt, påstår jeg det sproglige må skulle beskrives *hos os* i sin psykologiske sammenhæng. – Vi møder beslægtede, fænomenologiske synsvinkler hos psykologen William James og Turing-prisvinderen fra 2006, Peter Naur.

1. Indledning

”See saa! nu begynde vi. Naar vi ere ved Enden af Historien, veed vi mere, end vi nu vide, for det var en ond Trold, det var en af de allerværste, det var ”Dævelen”. – Ham ved vi bedst selv hvem er, han er også den *åndelige ugidelighed* som holder os tilbage fra at gå ombord i nye forestillinger – de er jo besværlige. Før jeg udfolder en af vore almindelige vrangforestillinger, må jeg vedgå at den egentlig unddrager sig beskrivelse, for så meget som strider den mod hele det kompleks af tilvante forestillinger som den indgår i.

Denne tekst rummer – som en anden *science fiction*-fortælling – et tilbud til sin læser: Sæt nu det hængte sammen med vore ord og det de betegner, på nye måder som vi ikke tænker over? Sådan at *vores* forventninger og holdninger til ordene bliver lige så vigtige for at ordene fungerer som det de betegner i omverden? Sådan at der for hvert ord vi bruger, findes *et treleddet forhold* mellem ordet, verden og os hvor alle tre led indgår med lige stor vægt som allerede påpeget af Bühler (1934) og Ogden & Richards (1945). At det altså ikke kun er forholdet mellem ordet og noget i verden der betyder noget når det er i funktion. For: Hver gang spiller vi også selv med. Hvornår opdager vi det? Det kan vi gøre hvis vi vender blikket mod det sprogundervis-

ningsområde som jeg har i sigte, og mod vores forestillinger om hvad '*sprog*' er når vi vil lære det for at bruge det i praksis.

Flyvegrillerne her fremturer jeg med tanke på de mange skoletimer som jeg selv og andre elever indtil i dag bare har opbrugt – og i lange tider vil fortsætte og blive ved med at spilde – hvis ikke nogen forsøger at give sprogundervisningens kejsere virkelighedstøj på! Derfor prøver jeg lykken for at få at vide om det nu bare *er* en fiks idé, det som jeg har været besat af nogle år. En af mine kammerater har en kusine der vil

...lære noget engelsk. Derfor har hun meldt sig til engelsk på den lokale aftenskole.

Og nu ringer hun så og spørger ham hvad et adjektiv og et adverbium er, og hvordan kan man kende dem fra hinanden? Det vil han gerne forklare hende, men hvad i alverden skal hun med det, var det ikke engelsk hun skulle lære?

Ja, det ved hun heller ikke selv, men det er hendes engelsklærer magtpåliggende at eleverne forstår denne centrale forskel. Det er noget med endelsen *-ly*. Man kan vist nærmest ikke lære engelsk uden. Faktisk har hun heller ikke lært noget videre. Hun er nok ikke så god til sprog, måske er hun ved at være for gammel. Og hun har helt medlidenhed med den stakkels lærer. Alle de forgæves anstrengelser han dér hopper rundt og gør for at de skal forstå grammatikken. Og var hun så blot den eneste. (Frit efter Andersen 1994; se også Arndt 2005 og Henriksen 1995a).

Det er hun jo ikke. Den samme frustration over traditionel sprogundervisning greb mig, da jeg mødte de franskmænd jeg gennem et barns giftermål pludselig var kommet i familie med: Tre år i gymnasiet satte mig nok i stand til at læse *Le Monde* eller Sartres *Critique de la raison dialectique* med udbytte, – men ude af stand til at spørge hvor skraldespanden står i Paris.

Hvor kan det være vi har svært ved at lære udlændinge dansk eller danskere udenlandsk? For det er det fænomen jeg går ud fra: Det med at 'lære-nogen-sprog' (det være sig udlære til nogen andre personer, eller selv indlære nogen sprog), det er svært for os alle. Der må enten være noget i vejen med os der vil lære noget, *eller* være noget i vejen med det vi vil lære. Det kan enten være fordi vi er for dumme til selv at lære noget, eller også fordi det er det forkerte vi lærer, hvad enten vi lærer ud eller vi indlærer.

Er dette nu ikke bare anekdoter om pædagogisk uheldige helte jeg tilfældigvis kender? Det er det nok, men der er mere på spil. Vores vigtigste 'vrangforestilling om ordet sprog' er den at ordet '*sprog*' betegner noget bestemt (jf. Naur 1965:110). Men vrangforestillingen om '*sprog*' som noget bestemt noget sløres for os når det gælder *dansk – for det kan vi jo*.

Vi tror at '*det sproglige*' er noget der findes dær, helt uden for os, noget som vi kan tale om og beskrive mens vi holder det ud i strakt arm, *objektivt og ganske uafhængigt* af os som hører eller ser det.¹

Men sådan forholder det sig ikke. For hvis ikke du eller jeg står bi, så *findes* der intet sprogligt nogen steder. Vi forstår ikke blot ordene lidt forskelligt, vi er tilmed nødvendige for *at de overhovedet findes og kan blive forståede* af nogen. Men, ord uden betydninger som nogen forstår: Det er jo bare streger på papiret eller lydbølger i luften, de rene såkaldte udtryksstørrelser. Ord betyder ikke noget i sig selv, dvs. ord der er sagt eller skrevet betyder ikke noget, uden der er nogen til at give dem betydning ved at lytte eller læse og forstå dem.

Dette er den største selvfølge og har været formuleret i 101 år (så nu er 101 ude) – men mange konsekvenser er der ikke blevet draget af det. Selv tør jeg dårligt se dem i øjnene. For '*sproget*' må jo – for at kunne fungere mellem os – også være noget der er (delvis) fælles. Hvordan lever vi med denne modsigelse, at det sproglige både er noget som lever af at hver af os bringer det til live – og *samtidig* noget fælles vi tror findes uden (for) nogen personer, og som vi kan studere ved at holde ud i strakt arm og måle på?

For femten år siden skrev jeg en bog om det sprogpsykologiske. Jeg husker hvordan jeg diskuterede hvad vi skulle kalde bogen. Skulle den nu hedde: "Sproget i mennesket" eller "Mennesket i sproget" – det kunne vel være hip som hap? Der har skullet gå femten år før jeg nu kan begrunde hvorfor det tilfældige valg dengang af sidstnævnte titel var misvisende forkert!

Det var det fordi jeg derved først senere fik øje for hvad de forskellige trofæcitater fra Otto Jespersen (især det fra 1905) jeg her støtter mig til, indebærer af konsekvenser.

2. Forhistorie

Denne fortsættelse på min gamle artikel om "“Sprog” som upraktisk bevidsthed i undervisningen" (Hermann 1975) kunne så tilsvarende hedde "Hvordan sprogundervisning vildledes af ordet "*sprog*"". Nemlig hvis det ord *sprog* fejlagtigt får denne sprogundervisning til at *handle om* noget

¹ Jævnfør "How could language come first? It is not possible for a system of expression to come first and cause the very thing - awareness - that has, on the contrary, looked for expression. Language, either in its origin among humans, or in each individual, is impossible without the individuals knowing the things they want to convey." (Gethin 1990:197).

man kalder "*sprog*", i stedet for at være *indøvning af vaner* med sprog (jf. Jespersen 1935).²

Ved at bruge et eksempel fra kemiens tidlige historie, kan der kastes et skævt lys over "*sprog*"-undervisningen. Jeg tænker på dengang i 16-1800-tallet man søgte efter det man kaldte for *flogiston*. Det var betegnelsen for

"...det stof, man antog var indeholdt i brændbare emner som træ, og som man i 17.-tallet antog blev afgivet ved enhver forbrænding af dem." (Den Store Danske Encyklopædi 1996).

Ved forsøgsvis at betragte sprogvidenskab som en nutidig udgave af en teori om flogiston, fås nyt blik for moderne sprogvidenskabs spekulative og i grunden u-empiriske beskaffenhed (jf. Dixon 1965 og Gethin 1990³).

Ved beskrivelser af forbrændingsprocesser blev flogistons rolle for 200 år siden overtaget af grundstoffet ilt. Men for den term "*sprog*" vil vi ikke på samme måde skulle lede efter et 'af-løsningsord' (som Knud Hjortø navngav dem). For det er selve det at tale om sproglige vaner *uafhængigt af de personer som har dem*, det er en misvisende og vildledende vrangforestilling:

"Det [Otto]Jespersen udpeger som det væsentlige er at enhver ytring er knyttet til en bestemt person i et bestemt øjeblik." (Naur 2006).

Derfor får vi ikke brug for noget andet udtryk i stedet for "*sprog*", når vi er blevet klar over de indbyggede vildfarelser der kan ligge i at bruge det ord. Med tanke på millioner foreliggende bind sprogforskning kan vi finde at Den Danske Encyklopædi trøstende fastslår at

"Forkastelse af flogistonteorien blev betragtet som den moderne kemis begyndelse, men

² Ideen med at se det sproglige som vaner stammer fra Otto Jespersen. Pointen med det følgende citat herom – som er en udskrift af en båndoptagelse – er også at illustrere hvordan vanerne virker i praksis når noget bliver formuleret. Otto Jespersen – (1941, JH) ...han siger det udtrykkeligt – at sprog altid betegner vane – hvor hyppigt det end siges af flere sprogforskere kan sprog aldrig blive til en substans – er det et system så er det et system af vaner – det er altså de to opfattelser – mængdedefinitionsopfattelsen og den anden – sproget som aktivitet – den kan også kaldes for den fænomenologiske opfattelse – og det karakteristiske og væsentlige for den fænomenologiske opfattelse er at man lægger vægt på at en ytring ikke har nogen tyd før den er i en situation og en sammenhæng – man nægter ikke at det der siges har en tyd – vi ved det betyder noget – for os – men vi nægter at en forelagt tekst uanset hvor smukt velformet den er i følge grammatikbøgerne – at den på det stadium har en tyd – den får kun en tyd i sammenhængen (...) det er først når situation og sammenhæng foreligger at det giver nogen mening at tale om hvad de sproglige ytringer betyder (=>for hvilke personer, JH). (Naur 1988:12f. med mine udeladelser og tilføjelser, JH).

³ The basic truth to be realized about language, though, is that studying it cannot tell us anything about the basic nature of thought (Gethin 1990:193).

der blev faktisk foretaget megen god kemisk forskning inden for flogistonteoriens rammer.” (Naur1996).

Så med ordet “sprog” står vi måske over for en af de ‘Systematically Misleading Expressions’, som Gilbert Ryle i en artikel med samme titel hængte ud som “Quasi-Platonic statements” (Ryle 1951:20f.).

Til illustration af mine påstande findes der en skråsikker formulering af *Ole Togeby*, som jeg er ham tak skyldig; for den har forfulgt mig i mere end 30 År som en anstødssten med langtidsvirkning, og giver stadig inspiration. Den lyder således:

”...verdensmesteren i skak i Stefan Zweigs Skaknovelle, har tilegnet sig reglerne uden at kunne formulere dem. Sådan har vi det faktisk alle sammen med reglerne i sprogspillet. Regler, det er noget man følger, ikke noget man taler om.” (Togeby 1973:50).

Min første indvending mod Togeby's udsagn går på at det er de færreste sproglige udsagn der tæller som træk i noget spil. Den anden indvending er en instinktiv uvilje mod at vi skulle følge regler som vi ikke kender, endsige (som der stod i Togeby-citatet) “..., har tilegnet ((os)) (...) uden at kunne formulere dem”! Hos hvem ligger mon bevisbyrden for sådanne angivelige regler? Min tredje indvending udgøres af resten af denne artikel, men vedrører særlig forholdet mellem benævnelser og fænomener som blev nævnt ovenfor, og som strejfs nedenunder i afsnittet om abstrakter. Se også denne svensker:

”Några forskare, inklusive jag själv, hävdar rentav att den språkliga kunskapen i grunden *inte* är regelbaserad.” (Gärdenfors 2005:79).

3. Ytringer er ikke kopier af tanker

Det vi har på hjerte hænger sammen med den indsigt vi har i noget. Hvis vi prøver at sige noget om det der ligger os på sinde, hvilket forhold står så det sagte i til den indsigt vi udtrykker? Det kan nok kun formuleres metaforisk. Et af de bud som findes, er det følgende forsøg. Det konkrete billede af skumsprøjt over et gyngende hav er ikke så vigtigt som selve den idé at vor indsigt omfatter meget *mere* end det vi har mulighed for at komme frem med sprogligt.

”Metafor 3: *Et menneskes ytringer har samme forhold til menneskets indsigt som sprøj-*

tet over bølgerne har til det gyngende hav under dem. Denne metafor sigter mod at angive vore verbale ytringers forbigående karakter, dette at de formes, ikke som en kopi af indsiget der allerede har verbal form, men som resultatet af en formuleringsaktivitet der finder sted i det øjeblik ytringen fremkommer.” (Naur 1999:89).

Vi jager lygtemænd hvis vi foregøgler os at studier af udsagn siger noget bestemt om udsigeren. Han rummer altid et hav af andre momenter end de artikulerede. Et andet udtryk for afstanden mellem det vi forestiller os, og så de ord vi bruger om det, finder vi hos Harald Høffding. Han var Danmarks internationalt berømte, meget oversatte filosof omkring forrige århundredeskifte. Han havde besøgt og henviste til William James i sine egne skrifter.

”Jo mere Erindringen og Forestillingen forny Virkeligheden for os og nærme sig til Anskuelsen, des mere uafhængige blive de af Ordet.” (Høffding 1892:194).

Psykologihistorikeren Richard L. Gregory hævdede (Gregory 1987) at en tids videnskabelige metaforer altid søger næring i tidens nyeste teknologiske landvindinger. Fra begyndelsen af 1800-tallet var det dampmaskinen, dernæst i slutningen af 1800-tallet blev det elektricitet og hydraulik (jf. Freud). De seneste tredive år har computerne måttet holde for.

Men en af dem der fra begyndelsen var med til at udforme computere og programmeringssprog (Naur 1988a), advarer utvetydigt mod at maskinbilledgøre (mekanopomorfisere) talen om menneskers mentale fungeren med metaforer fra de menneskeskabte computeres verden. Han har udtrykt det mundtligt således:

” (...) – at det hævdes jo jævnlig – at opfindelsen og udviklingen af vores datamater har befordret en ny og værdifuld forståelse af menneskets væsen og væremåde – jeg mener det er helt forkert – jeg mener tværtimod at forestillingen om at menneskets bevidsthed og tankevirksomhed skulle ligne en datamat jeg mener det bevirker en afsporing af forståelsen – en forblændelse over for selv meget iøjnefaldende forhold – for eksempel – at datamaterne jo de er nyttige – de er jo nyttige – i høj grad – de kan gøre ting for os – som vi er er meget dårlige til at gøre – men de er helt elendige til at gøre det som mennesker er gode til – det er højst beklageligt hvis vores interesse for dem blander vores forståelse af os selv. (Naur 1988:31; se også Hermann 2006).

Mellem computermetaforikken, og så den menneskelige omgang med sproglige størrelser, ligger der til forskel alt det som størrelserne *betyder for os*. Derfor er det vigtigt at advare mod den førende moderne måde at tale om mennesker og deres sprogligt forvoldte forståelser metaforisk

på, som noget med harddiske, lager og det hele. Vi vil så gerne opfatte os i den nyeste og smarteste teknologis billede – det er imidlertid en vildvej hvad angår øget sand indsigt i os og verden.

4. “Abstrakter” snyder

Hvis vi vil tale med folk i England må vi lære at gøre som dem; det kan vi godt uden at få en hel masse at vide om det der kaldes ’det engelske sprog’. *Sprog* ’sui generis’ er en lygteemand (Naur 1995:110). Ved ordet “sprog” står vi over for en af de fejlkilder i psykologi William James udtrykkelig nævner, nemlig dem som stammer fra “...talens vildledende indflydelse” (James 1890:195f. i kapitel VII, “Psykologis metoder og snarer”; som alle engelske citater oversat af JH). Afhængig af hvor i forholdet mellem benævnelse og fænomen vi er, findes der ifølge William James mindst to slags sproglige vildledelser: For den ene slags gælder at de vildleder fordi de får os til at overse at *vi mangler nuancerede udtryk på et område*.

Det drejer sig om *udtryk for subjektive sansninger*, hvor vi savner fint graduerede, nøjagtige udtryk for smags- eller lugtindtryk, men tit i stedet må betjene os af det som har givet os fornemmelsen, som “en pæresmag” eller “en violduft”. Denne type sproglig vildfarelse har derfor at gøre med *fravær* af et særligt ordforråd (James 1890).

En anden slags vildfarelse kommer fra den stik modsatte vildledning. Hver gang vi har skabt *et ord som fælles betegner en særlig gruppe fænomener*, bliver vi tilbøjelige til at antage at der så også findes *en selvstændig enhed* som det ord betegner. Ved synet af mange smukke mennesker eller boligindretninger (som i *Bo Bedre* eller *Skønne Hjem*-bladene) kan vi forledes til at mene at *’skønhed’* må være noget som findes i verden som andet end en sammenfattende talemåde så der ikke nødvendigvis skulle behøve findes et eller andet som har egenskaben skønt. Det sproglige fører os på vildspor hvis vi tror at hver gang vi har en term, at så må der også findes *et noget* som den betegner.

5. Hvordan foregår det sproglige?

Når vi bliver interesseret i et fænomen og spørger nogen om det eller slår det op i leksikonet, så får vi at vide hvor det hører hjemme: planeter på himlen, pryddplanter i haven og sygdomme i samspil mellem mennesker og deres omgivelser. Her i artiklen er der brug for en samlebetegnelse for fænomener i forbindelse med at vi bruger ord så vi forstår hinanden. Dem vil jeg benævne ”sproglige fænomener”, ” sproglige udsagn” eller ”tekster”. Hvis vi nærmer os sproglige udsagn

eller tekster for at få mere at vide om udsagnene eller teksterne, får vi ofte at vide hvor de først har lydt eller stået. Men dette er bibliotekarisk viden (viden om hvor noget kommer fra, dets proveniens).

I Salmonsens Leksikon fra begyndelsen af forrige århundrede hævdes det i Otto Jespersens artikel om ”Sprog” at

”Ordene eksistere ikke i og for sig uden for Mennesket, men kun i det øjeblik de tænkes og siges.” (Salmonsens 1905, bd. XVI:552).

Hvis dette Jespersen-citat tages helt bogstaveligt, får det interessante følger: Pludselig må vi holde regnskab med *hvilken* person det nu er som taler eller hører, skriver eller læser noget. I forbindelse med noget sprogligt betyder det meget *hvem* der er tale om. Over for ethvert sprogligt udtryk der mødes, medbringer hver person jo hele sin egen tidligere erfaring og forhistorie med udtryk som minder om det.

Dette har at gøre med de sammensatte forhold ved sproglige udsagn. For at vi kan bruge sproglige størrelser til noget (fx når vi fortæller hinanden om vort helbred) må vi med de ord vi bruger forbinde forestillinger der i nogen udstrækning svarer til hinanden. Men på den anden side bruger vi ”de samme ord” over for vidt forskellige personer og i ganske forskellige sammenhæng. Dette fungerer fordi ordenes vægt og de betydninger vi tillægger dem, *skifter* efter hvad vi lige nu er i færd med. Ordenes vægt, man kunne også kalde det vores ’værdiopfattelser’ af dem, afhænger af omstændighederne vi befinder os i, både vi selv og dem vi taler med. De samme komplekse forhold sigtes der til i en artikel af Peter Naur om ”Tegnvaner og sprog”,

”Det der gør et bestemt sæt af tegn nyttige under samvær i et bestemt samfund er at en del af den betydning der i samfundsmedlemmernes tankestrømme ved association knyttes til hvert tegn stemmer sammen. Her er det vigtigt at betone *en del af* i denne forklaring. Da det handler om tankeobjekter i de enkelte personers tankestrømme kan betydningernes samstemmighed kun være delvis.” (Naur citeret efter Hermann et al. 2005:157).

Forankringen af noget sprogligt hos nogle helt bestemte personer får virkning på al forskning som har at gøre med ”sproglige betydninger”, også kaldet ”semantik” (Hall 1972). Den indsigt som vi finder på side 140 i Hanne Ruus’ disputats *Danske Kerneord* (Ruus 1995) om at *fisk* kan være et ord om noget fra fisketuren i søndags eller have en astrologisk betydning eller en helt

tredje, kan derfor *generaliseres* så den gælder al normal brug af sproglige størrelser. De sproglige betydninger opfylder som nævnt i Naur-citatet ovenfor to betingelser når de virker for os.

De må nødvendigvis for størstedelens vedkommende være fælles og delte, ellers kunne vi slet ikke bruge dem til noget. Men det er ligeså vigtigt at en vis del af dem, nemlig *det de lige netop nu* tæller som, er op til de personer som bruger dem. For hvis dette ikke var tilfældet kunne vi jo ikke sprogligt udtrykke præcis hvad vi har på hjerte – som det af og til lykkes for os. Vi kommer da til den paradoksale og banale konklusion, at når der ingen sproglige betydninger findes “uden for Mennesket”, men ”betydninger” altid udspiller sig i bestemte enkeltpersoners tankestrømme, så bliver det *sprogligt vigtigt* at vide hvordan mennesker fungerer psykologisk. Men om menneskers psykologiske fungeren på forskellige områder kan vi få sammenhængende viden fra William James’ *The Principles of Psychology* (James 1890).

Bearbejdningen af sproglige impulser finder sted i det som William James døbte vor *tankestrøm*, den uophørlige vekslen af forestillinger, tanker, NB og følelser som vi hele tiden har i vort mentale liv. Den vekslen har at gøre med hvordan vi i tankelivet kommer fra det ene tankeobjekt til det andet, hvor tankelivets *dynamik* kommer fra. Det sker ved *association*, eller ’tankeknytning’ som Otto Jespersen kaldte det (Jespersen 1941). Dette er – selv i 2007 – en helt *ny* måde at tale om hvad der sker når vi taler eller hører noget, dvs. når der udspiller sig sproglige begivenheder i vort sind (Hermann 2004).

Det vigtigste ved association er at det sker mellem *ting vi tænker på* (tankeobjekter); det er ting og ikke ideer vi associerer med hinanden (James 1890, bd. I:554). Lovmæssigt, uvilkårligt og vanemæssigt sker associationer af sig selv, men vi kan også *ville* associere til eller fra noget bestemt (som når vi vil huske Mozarts fødselsdag (Naur 2006)). Association blev i forrige århundrede betragtet som et pudsigt psykologisk randfænomen og havde dengang ikke den centrale placering jeg mener det indtager. Måske fordi fænomenet association havde været koblet sammen med en opfattelse af at det kun kunne foregå mellem såkaldte enkelt-ideer, og ikke mellem vores forestillinger om ting. Og forestillingen om enkelt-ideer blev allerede grundig aflivet med udgangen af det 19. århundrede.

Ved at føre os mellem tankeforbindelser vi vanemæssigt har tilegnet os, holder associationerne os mentalt kørende. En anden fejlopfattelse har at gøre med at fænomenet tankestrøm som det sted hvor associationerne viser sig, indtil omkring 1960 var helt undertrykt under behaviorismens eneherredømme (hegemoni) over vestlig, psykologisk videnskab. Men det er et psykologisk

spørgsmål hvordan vi omgås sproglige fænomener. Det falder ind under hvordan vi mentalt har med noget at gøre.

Vi perciperer sproglyd ligesom vi perciperer al anden lyd. Og bogstaver perciperer vi ligesom alt andet vi ser, nemlig på forskellige måder, ligesom vi ser forskelligt på fx blomster. Vore synsvaner med blomster eller med bogstaver kan være udviklet forskelligt, men som vaner betragtet forbliver de ensartede. Derfor må vi interessere os for vanemæssige, psykologiske fænomener.

I hundrede år har de samfundsmedlemmer som med Roy Harris' ord i 1993 (citeret i noten til undertitlen, nedenfor), professionelt "are looking after language", haft en helt legitim interesse i at fastholde ideen om at der fandtes noget "sprog" som netop de skulle tage sig af. Efter min opfattelse karakteriserede Otto Jespersen imidlertid det interessante i den forbindelse ved at tale om

" (...) det der virkelig foregår i de talende og hørende mennesker." (Jespersen 1905)

eller hos de skrivende og læsende personer. Følgelig findes 'det sproglige' i de personers tankestrøm som er optaget af det givne sproglige fænomen. Jeg taler for at den videnskabelige interesses fokus flyttes fra det påståede fænomen '*sprog*' over til de personers *sind* som netop nu er optaget af det sproglige!

Hverken det vi siger, det vi hører, eller det vi ser der står på skærmen, kan behandles

" (...) som om de var ting eller naturgenstande med egeneksistens, en opfattelse som i stor udstrækning kan være fremdrevet gennem en alt for ensidig beskæftigelse med skrevne eller trykte ord, men som er fundamentalt forkert, som man let kan indse ved lidt eftertanke." (Jespersen 1924:17; oversat af JH; se som parallel hertil Per Linell 1982: *The Written Language Bias in Linguistics*).

Før vi kan beskrive sproglige vaner som vaner, må vi revidere den måde "*sprog*" traditionelt gribes an. Nemlig som noget der videnskabeligt kan beskrives helt for sig selv (med Louis Hjelmslevs ofte citerede slagord '*sui generis*'), og uden forbindelse med de mennesker som lige nu frembringer eller forstår det.⁴ I stedet skal menneskers omgang med sproglige udtryk beskrives

⁴ "Writers on linguistic matters often tend to treat language as if it existed outside its speakers, as a "superorganic" phenomenon. Saussure 1916 was the worst offender in this respect, with his unfounded distinction between "langue"

ligesom andre psykologiske funktioner:

”Det er således klart at det at opfatte talte ytringer eller skrevne tekster forgår ved perception og at det der derved fremkommer er tankeobjekter i tankestrømmen.” (Naur 2002:48).

”At skrive og læse handler om tegnvaner hvori tegnene er grafiske.” (Naur 2005b:30).

For hundrede år siden gav Otto Jespersen i Salmonsens leksikon en væsentlig rolle til disciplinen ’sprogpsykologi’ i artiklen om *sprogvidenskab*. I den artikel hedder det om udviklingen i den sidste del af 1800-tallet

I denne Periode kom ogsaa Fonetikken (...) til at blive alle Sprogforskeres Almeneje og farve hele Opfattelsesmaaden, ligesom ogsaa Sprogpsykologien blev dragen med ind som nødvendigt Grundlag for Sprogforskning, navnlig i Hermann Pauls hovedværk “Prinzipien der Sprachgeschichte” (1880). (Salmonsens 1905, bd. XVI:559).

Det er på tide vi sprogpsykologer udfører det ”nødvendige grundlagsarbejde” som Otto Jespersen tildelte os!⁵

* * *

Efterskrift: Ovenstående kunne ikke være blevet skrevet uden Oxford-professoren i lingvistik Roy Harris’ bøger og lectures i København gennem årene. Jeg anfører i flæng *The Language Myth* (1981), foredrag i lingvistikredsen i København (1993) ”Why there are no Rules of Grammar”, *The Language Connection* (1996), *Introduction to Integrational Linguistics* (1998),

and ”parole”, which has bedeviled linguistics ever since he made it. Sapir 1917 long since demonstrated the unnecessary nature of such an assumption.” (Footnote fra Hall 1972).

⁵ Som et nutidigt eksempel på en Jespersensk tilgang kan det følgende læses: ”Det var en lille dreng der engang lærte mig det. Vi sad og kiggede i en skolebog hvor der ind i mellem dukkede et svært og ukendt ord op. På et tidspunkt, da jeg i forvejen havde fået øje på et, sad jeg og funderede over hvordan han ville tackle at skulle bruge metasprog, og jeg regnede med at han ville spørge: hvad betyder det ord? Men nej. Da han kom til ordet kiggede han op på mig og sagde: ”hvad mener de med det ord?” Og sådan er det jo. Det vi abstrakt og tingsliggjort kalder *betydning* er at nogen mener eller har ment noget. Men vi kommer til at udelukke menneskeinstansen fra sproget. Men sproget er ikke en ting. ...Ordene er oplevelsespotentialer...” (Lars Henriksen in *Tidsskrift for sprogpsykologi*. 1995b, 2. Årgang nr. 2:27; se også Henriksen 2005).

Forelæsning på Københavns Universitet "Why we don't use language" (1999).

* * *

Note til undertitlen

"It is the professionals, not the laymen that are in need of grammar." (Harris 1993 iflg. mit referat, JH). Ved den samme lejlighed sagde han bl.a.: "Where does the idea that there are rules of grammar come from? It is connected with the advent of writing and with the existence of a class of professionals that are looking after language on behalf of the language community. ... By the end of the 19'th century the expression 'rule of grammar' was in established use, and therefore it must mean something." (Harris 1981, 1999).

Litteratur

- Andersen, Hanne Leth (2005) *Cultural Language Learning*. Århus: Aarhus Universitetsforlag.
- Andersen, Ole Stig (1994) "Grammatosaurus Rex". I *Information* 14 jan. (se OSAs hjemmeside).
- Arndt, Hans (2005) Essayet "Sprog som sprog" på internettet til det nye gymnasiefag "Almen sprogforståelse" (fundet under "<http://www.uvm.dk/>").
- Bühler, K. (1934) *Sprachtheorie*. Jena: Fischer.
- Den store danske Encyklopædi* (1996). København: Gyldendal, bd. 6:433.
- Dixon, R.M.W. (1968) *What is language*. London: Longman.
- Gethin, Amorey (1990) *Antilinguistics*. Oxford: Intellect.
- Gregory, Richard L. (1987) "The Development of Technology and Explanations of Mind"; foredrag ved konferencen *Computers, Cognition and Epistemology* på Sandbjerg Slot, arrangeret af Psykologisk Institut, Aarhus Universitet 24.-26. april.
- Grue-Sørensen, Knud (1975) *Almen Pædagogik*. København: Gjøellerup.
- Gärdenfors, P. (2005) *Tankens vindlar*. Nora: Nya Doga.
- Hall, Jr. Robert A. (1968) *An Essay on Language*. Chilton Books: Philadelphia.
- Hall, Jr. Robert A. (1972) "Why a Structural Semantics is Impossible" in *Language Sciences*, August 1972 No. 21, Indiana, Bloomington.
- Harris, Roy (1981) *The Language myth*. Curzon: London
- Harris, Roy (1993) "Why there are no Rules of Grammar". Foredrag på Københavns Universitet 12/3.
- Harris, Roy (1999) Fredagsforskningsforelæsning 29/4: "Why we don't use language". Københavns Universitet (tilgængelig via Sproglaboratoriet, KU).
- Henriksen, Lars (1995a) "GRAMMATIK? – Så har vi balladen!" i *MÅL OG MÆLE* nr. 2.
- Henriksen, Lars (1995b) "Skriftens socialpsykologi" i *Tidsskrift for Sprogpsykologi* nr. 2.
- Henriksen, Lars (2005) "Sprogparanoia" i Hermann (red.) *På sporet af sprogpsykologi*. København: Frydenlund:39-52.
- Hermann, Jesper (1975) "'Sprog' som upraktisk bevidsthed i undervisningen" i Gregersen et al (red.) *Børn, sprog og undervisning*. København: Gyldendal.
- Hermann, Jesper (2004) "How acquainting shows verbally", in *Language Sciences*, vol. 23. CapeTown.
- Hermann, Jesper et al (red.) (2005) *På sporet af sprogpsykologi*. København: Frydenlund.
- Hermann, Jesper (2006) "Fra programmeringssprog til tankestrøm og oplevelser." *Kronik da Peter Naur tildeltes datalogiens Nobelpris, Turing-prisen, Information* 20/5.

- Høffding, Harald (1892) *Psykologi i Omrids*. København: P.G. Philipsens Forlag.
- James, William (1890) *The Principles of Psychology*. New York: Dover (optryk 1950, Volume I, Chapter IX:224ff).
- Jespersen, Otto (1905) "Sprog" i *Salmonsens Konversationsleksikon*, 1893-1911. København: Brødrene Salmonsens.
- Jespersen, Otto (1922 (1964)) *Language*. London: George Allen & Unwin Ltd.
- Jespersen, Otto (1924) *The Philosophy of Grammar*. Chicago: The University of Chicago Press (optryk 1992. Særlig s. 133-139, "Abstracts").
- Jespersen (1935) *Sprogundervisning*. Anden, stærkt omarbejdede udgave. København: Gyldendal.
- Jespersen, Otto (1941) *Sproget; Barnet, Kvinden, Slægten*. Gyldendal: Kbh.
- Jespersen, Otto (1946 (1954)) *Mankind, Nation and Individual*. London: George Allen and Unwin.
- Linell, Per (1982) *The written language bias of linguistics*. SIC 6: Linköping Universitet: Linköping.
- Hans Lipps (1977) *Die Verbindlichkeit der Sprache*: Frankfurt am Main Vittorio Klostermann. (genoptryk fra 1927-1941).
- Naur, Peter (1988a) "Programmeringssprog er ikke sprog; hvorfor programmeringssprog er en vildledende betegnelse" i *MÅL & MÆLE*, 12. årgang nr. 2.
- Naur, Peter (1988b) "FESTFOREDRAG, Datalogisk Institut, lille auditorium i stuen, tirsdag den 25. Oktober 1988, Viden, kunnen, sprog, og datastrukturer". "(...) nedskrevet så vidt muligt ordret fra en båndoptagelse, med pauser markeret med tankestreg (...)"
- Naur, Peter (1995) *Knowing and the Mystique of Logic and Rules*. London: Kluwer.
- Naur, Peter (1999) *Antifilosofisk Leksikon*. Gentofte: naur#com.publishing (www.naur.com).
- Naur, Peter (2002) *Psykologi i videnskabelig rekonstruktion*. Gentofte: naur#com.publishing.
- Naur, Peter (2005) *An anatomy of human mental life*. naur#com.publishing.
- Naur, Peter (2005b) Interview i sprogpsykologbladet *Spindet*, marts. ISSN 1603-7979.
- Naur, Peter (2006) privat brev til JH 8/8.
- Ogden, C. & Richards, I.A. (1946) *The Meaning of Meaning. A Study of the Influence of Language upon Thought and of the Science of Symbolism*, 8.th ed. New York: Harcourt, Brace & World, 1946).
- Pahuus, Mogens (1983) "Fænomenologisk Sprogfilosofi" in *NyS 13*. København: Akademisk Forlag.
- Rosenthal, Robert & Jacobson, Lenore (1968) *Pygmalion in the classroom*. Chicago: Holt, Rinehart and Winston, Inc.
- Ruus, Hanne (1995) *Danske Kerneord 1-2*. København: Museum Tusculanum, sidetal til bd. 1.
- Ryle, Gilbert (1951) "Systematically Misleading Expressions" i A. Flew (ed.) *Essays on Logic and Language*. Oxford: Basil Blackwell:11-36.
- Salmonsens, J. (1905) *Salmonsens store illustrerede Konversationsleksikon*. København: Forlagt af Brødrene Salmonsens.
- Sapir, Edward (1917) "Do we need a superorganic?" i *Am. Anthropologist* n.s. 19:441-47.
- de Saussure, Ferdinand (1916) *Cours de linguistique générale*. Lausanne: Payot.
- Togebj, Ole (1973) "Hvis det går galt, bliver du ikke alene" in *Kritik* nr. 26. København: Fremad.